

ვახტანგ თევდორაძე

ჰიქმა (ქართული მესაბყვისებით) ისლამამდელ
არაბულ პოეზიაში

ჰიქმა ისლამამდელი არაბული პოეზიის ერთ-ერთი ჟანრია, რომელიც კასიდაში ერწყმის სხვა ჟანრებს. მას პოეტი სხვა თემებთან მიმართებაში ან მასთან ერთად წარმოთქვამს, უფრო ხშირად ხამრიათს (ღვინის მოტივი) უკავშირდება, იშვიათად კი შეიძლება ცალკეც კი იყოს. მაგალითად, ზუჰაირის და ალ-აბრასის მუალაკებში. ზოგიერთ შემთხვევაში ჰიქმა თითქოს უფერული და გაცვეთილი არის, რადგან ხშირად სხვადასხვა პოეტი ერთსა და იმავე აზრს იმეორებს, არც ერთიანობა არის მკაცრად განსაზღვრული და ა.შ. ის ზოგჯერ მოსაწყენიც გვეჩვენება, როგორც თვით ისლამამდელი პოეზია, რადგან ჩვენ ყოველივე ამას დღევანდელი პოზიციიდან ვუყუარებთ და ვაფასებთ.

ისლამამდელი პოეტების ჰიქმის განხილვისას ვღებულობთ სურათს, რომელიც შეიძლება თემატურად ასე დავაღვათ:

პირველი თემა: აქ უპირველესად გამოიყოფა ადამიანის ამქვეყნად მოვლინება, მისი დანიშნულება, მისი მოვალეობა, მისი ურთიერთობა სხვა ადამიანებთან. მათ შესახებ თითქმის ყველა ისლამამდელი არაბი პოეტი საუბრობს; აღნიშნავენ, რომ ცხოვრებაში საჭიროა კეთილგონიერება, უნდა იყო გაწონასწორებული, სიმართლის მოყვარული, ადამიანმა უნდა დაივიწყოს მტრობა, შურისძიება, რომ კეთილშობილი ადამიანი ყოველთვის მაღლა დგას ბორცვზე. ამასთანავე, არ უნდა დაივიწყო გულუხვობა და მოწყალება გაჭირვებულთათვის, რადგან სიმდიდრე ამ ქვეყნიდან არავის წაუღია; ამიტომ ის უნდა გამოიყენო კეთილი საქმეებისათვის. ძალიან საინტერესოა ბეითები, სადაც პოეტები საუბრობენ ამქვეყნიურ უსამართლობაზე, საზოგადოების დამოკიდებულებაზე სიკეთის მკეთებლის მიმართ, რომ მის მიერ გაკეთებული საქმეები მუდამ განკითხვაშია და ის (სიკეთის მკეთებელი) ამის გამო სინანულს განიცდის, ისმის ბესიმისტური ნოტები. ისლამამდელი პოეტები არ ივიწყებენ პატივგებას, ადამიანის დაფასებას, ურთიერთდამოკიდებულებას. გულისწუხილით საუბრობენ ადამიანის გაუცხოებაზე, რაც კავშირშია მატერიალურ განდიდებასთან; საუბრობენ ადამიანურ თვისებებზე, იმაზე, რომ ცუდი თვისებების დამალვას მუდამ ვერ შეძლებ, რადგან ცხოვრება ისეთია, აღრე თუ გვიან ყველაფერი გამჟღავნდება.

ადამიანმა, უპირველესად, უნდა შეიცნოს საკუთარი თავი, რეალურად დააფასოს იგი, გაითვითცნობიეროს საკუთარი თავის ფასი და საკუთარი ღირსებები. ეს უნდა გახდეს საფუძველი მეორის, სხვა ადამიანის, მოყვასის ღირსებების დაფასებისა. თუ ადამიანს შეცნობილი არ აქვს საკუთარი ღირსებები, ის ვერ შეძლებს დააფასოს სხვა ადამიანი, გაიგოს სხვისი კარგი თვისებები. ასეთი ადამიანი კი საზოგადოებისგან შეუცნობი და დაუფასებელი იქნება.

ადამიანზე საუბრისას საინტერესოა ზუჰაირის მოსაზრება. მისი სიტყვებით. ადამიანი ორი მხარის მატარებელია სულიერისა და ხორციელის. შეიძლება

დაბეჭივით ვთქვათ, რომ მისი ეს დასკვნები ქრისტიანობის ზეგავლენით არის ნაკარნახები. სულის შესახებ საუბრობს ლაბიდიც; აღნიშნავს, რომ ის ბოძებულია მხოლოდ დროებითი გამოყენებისათვის და ის ჩვენ კეთილი საქმეების საკეთებლად უნდა გამოვიყენოთ, ისეთივე სპეტაკი და სუფთა უნდა დავაბრუნოთ, როგორც მოგვეცა.

გვერდს ვერ ავუვლით ბედუინური, ტომობრივი პატრიოტიზმის ნიშნებს, მოწოდებებს, ვალდებულებებს თავისი ტომის წინაშე, საცხოვრისისა თუ სამშობლოს თავგანწირვით დაცვას, რაც აშკარად შეინიშნება ყველა ისლამამდელი პოეტის შემოქმედებაში. სიყვარული ტომის — ეს თემა შეიძლება ცალკე თემადაც კი იქნეს განხილული მთლიანად მთელს ისლამამდელ პოეზიაში.

საინტერესოა შურისძიების თემა, რომელიც ბედუინური ცხოვრების ტრადიციაა. საუბრობენ ტომთა თუ ცალკეულ პიროვნებათა შორის არსებულ შუღლზე, სისხლისღვრაზე. ეს თემა თითქმის ყველა ისლამამდელ პოეტთანაა წარმოდგენილი. ისინი ამის გამო გულისწუხილს გამოხატავენ, არ მოსწონთ, ისმის მოწოდებები შურისძიების შეწყვეტაზე, მტრობის დავიწყებაზე, რადგან ეს დამღუპველია, როგორც, ცალკეული გვარისა თუ ტომის, ასევე მთელი საზოგადოებისათვის. ადამიანების აღწერისას არ ივიწყებენ ოჯახს, მშობელსა და შვილებს, აღწერენ მთელი სიყვარულით.

პოეტები აღწერენ ადამიანებს, რომლებიც ცხოვრობენ განცხრომაში, იღებენ სიამოვნებას წუთისოფლისგან, ცხოვრობენ უდარდელად და იქვე აღნიშნავენ, რომ ამ ადამიანების ვერდით არსებობენ ისეთებიც, რომლებსაც თავიანთი ცხოვრება გაჰყავთ შრომასა და ტანჯვა-მწუხარებაში. ისლამამდელი პოეტები იმიტომ ადარებენ ერთმანეთს ადამიანთა ამ ორ ტიპს, რომ კარგად დაგვანახონ თავიანთი დამოკიდებულება ამასოფლად გამეფებულ უსამართლობაზე და მოგვიწოდებენ: ამ ქვეყანაზე ყველამ ვიცხოვროთ თანაბრად, ერთნაირად, არ უნდა იყოს სოციალური განსხვავებები, მდიდარი და ღარიბი.

მეორე თემა: სიკვდილისა და სიცოცხლის პრობლემა. ისლამამდელთა ჰიქმის განხილვისას გამოჩნდა, რომ ამ პერიოდის არაბულ საზოგადოებაში საკმაოდ კარგად იცოდნენ სიცოცხლესთან, სიკვდილსა და გარდაცვალებასთან დაკავშირებული საკითხები და ცდილობენ პასუხი გასცენ ისეთ კითხვებს, როგორებიცაა: რა არის ცხოვრება? რისთვის ცოცხლობს ადამიანი? რა არის არსი სიცოცხლისა და სიკვდილისა? პირველი, ვინც ზოგადად სიკვდილ-სიცოცხლის თემას შეეხო, იყო იმრუ ლ-კაისი. ის სიკვდილს “ყველაფრის გამგებელს” უწოდებს. ზუჰაირი კი ამბობს, რომ სიკვდილი “გარდაუვალია,” რომ ვერანაირი შიში და ვერანაირი სამალავი ვერ დაიფარავს მისგან ადამიანს, რომ სიცოცხლის ბოლო სიკვდილია და განადგურება, რომ ის ყველას ხვედრია, არ აქვს მნიშვნელობა მდიდარი ხარ თუ ღატაკი, ბატონი თუ მონა, მბრძანებელი თუ ქვეშემდგომი, ყოვლისმპყრობელი თუ არაფრისმქონე, მას ემორჩილებიან როგორც სულიერნი, ისე უსულონი, ქალაქები თუ სოფლები, სრა-სასახლეები თუ ქონებანი, დიდებული ციხესიმაგრეები თუ ღატაკთა თავშესაფრები; ამიტომ, ამ საყოველთაო დასასრულს მომზადებულნი და დამშვიდებულნი, ყოველგვარი სასოწარკვეთილებისა და სულიერი ტანჯვის გარეშე უნდა შევხვდეთ. ლიბიდი ცდილობს, ზემოთ დასახელებულ კითხვებს სიცოცხლისა და სიკვდილის არსის, აღადმიანის ამქვეყნად მოვლინებისა და მისი მიზნების შესახებ, პასუხი გასცეს.

მაგრამ ვერ ახერხებს და პესიმისტური განწყობა ეუფლება. და საერთოდ, ისლამამდელი პოეტების ჰიქმებისათვის განუყრელია პესიმისტური ტონალობა.

სიკვდილზე საუბრისას, პოეტები აღწერენ ადამიანის სამუდამო განსასვენებელს, საფლავს, საიდანაც გამოსასველი არ არის, არც ყოფილა და არც იქნება და ის ყველას ერთნაირად ელოდება, მოხუცსაც და ახალგაზრდას, ღარიბსაც და მდიდარსაც, რომ ყველანი საბოლოოდ აღმოჩნდებიან ცივ საფლავებში. უშედეგოა ამ ქვეყანაზე სიმდიდრის გროვება, ძალაუფლება, წარმატება, რადგან ღრო და ბედი ყველაფერს წარიტაცებს და ყველას დარჩება ერთი და იგივე - სამუდამო განსასვენებელი, რომელშიდაც ყველანი თანატოლნი და ერთნაირნი იქნებიან.

სიკვდილ-სიცოცხლის თემაზე საუბრისას ისლამამდელი პოეტები უხვად იყენებენ სხვადასხვა პოეტურ სახეებს, შედარებებს, მეტაფორებს, მარტივ და რთულ სიმბოლოებს, რითაც აღწევენ მეტ პოეტურ გამომსახველობას და მსმენელსა თუ მკითხველზე ახდენენ განუსაზღვრელ ზემოქმედებას. ამ მრავალფეროვანი მხატვრული გამომსახველობითი საშუალებებით აღწერენ ახალგაზრდობას, სილამაზეს, სიმხნევს, ადარებენ ამ ყველაფერს ვარსკვლავებს, რადგან, როგორადაც ვარსკვლავები კაშკაშებენ ღამით ცაზე, ასევეა ახალგაზრდული შემართება, ნიჭი, ხოლო გარდაცვალების შემდეგ კი რჩება მხოლოდ აჩრდილები, ნაშთები ყველაფრისა, რაც კი ოდესმე ადამიანს შეუქმნია თავის ცხოვრებაში. საუბრობენ სიცოცხლეზე, როგორც საუნჯეზე, მაგრამ არა როგორც უდიდეს სიბრძნეზე, არამედ წარმავალ ცხოვრებაზე, რომელსაც ყოველი დღის გათენება-დაღამებით რაღაც აკლდება, იძარცვება და ბოლოს თავადაც ქრება.

მესამე თემაა ბედისწერა. იგი ისევე, როგორც სიკვდილ-სიცოცხლის თემა, სავსეა შედარებებით, მხატვრული თქმებით, შთამბეჭდავი მაგალითებით. ზუჰაირს ბედისწერა, ბედი, განგება შედარებული აქვს შუბთან. ესე იგი ისევე როგორც მონა დამორჩილებულია შუბის წვერს, ასევე ჰყავს გამოყვანილი პოეტს ადამიანი, რომელიც ემორჩილება ბედისწერას, რადგან მას, ისევე როგორც სიკვდილს, ვერსად დაემალები, იგი ყველგან არის, ყველგან ჩასაფრებულია და როდის გიმუხთლებს, არავინ იცის. ის კარგად გასროლილი ისარივითაა, ეს ცხოვრება კი მოულოდნელობებითაა სავსე. ამიტომ ყველაფრისთვის უნდა იყოს მზად ადამიანი, ბედი მუდამ მოულოდნელობებს უმზადებს მას, ან უმუხთლებს ან გაუმართლებს, მაგრამ გამართლება მხოლოდ დროებითია.

ბედს უწოდებენ ისლამამდელი პოეტები გამყიდველს, რადგან ის როდის “ულალატებს” ადამიანს, არავინ არ იცის, ყველგან დაძრწის, არ ერიდება არაფერს და არავის, არც მის წარმომავლობას, არც, გვარიშილობას, არ ინდობს ძღვევამოსილ სამეფოებს, არც სახელოვან მეფეებს, რაც არ უნდა განიზრახოს, მას წინ ვერაფერი აღუდგება. ბედი, ბედისწერა ისლამამდელმა პოეტებმა გამოაცხადეს ადამიანის ყველაზე დიდ და დაუძინებელ მტრად, მტრად, რომელიც ყოველ ნაბიჯზე ჩასაფრებია მას და ბატონობს ყველასა და ყველაფერზე. იგი ერთადერთი ძალაა, რომელსაც შეუძლია პირისაგან მიწისა აღგავოს ყოველივე, დაწყებული ცალკე ადამიანით და დამთავრებული მთელი სამეფოებით. მისთვის ყველა ერთია, მიუხედავად ადამიანის სოციალური მდგომარეობისა, მიუხედავად მის მიერ განვლილი ცხოვრების გზისა ამ ქვეყანაზე.

როგორი სახელგანთქმული და უბადლოც არ უნდა იყოს, ბოლოს ბედი მაინც უმუხბთლებს და ამ ქვეყნიდან გაიყვანს.

ისლამამდელ პოეტებთან, ასევე, საინტერესოა ბედისადმი ჩივილი არა მხოლოდ გარდაცვალების, არამედ თავად ცხოვრებაში გატარებული წლების გამო. მაგალითად, იმრუ ლ-კაისმა ბედზე ჩივილი მაშინ დაიწყო, როცა დაკარგა თავისი სოციალური მდგომარეობა, ძალაუფლების დასაბრუნებლად უდაბნოში გაიქრა, ბრძოლებში დამარცხდა, უცხო იმპერატორის ქვეშევრდომი გახდა და ღალატით აღსასრული პოვა. მის ლექსებში შესაბამისი ჩივილის შემცველი სიტყვები და გამოთქმები ისმის.

აქვე აღსანიშნავია ისლამამდელ არაბ პოეტთა ბეითების მიმართებები (შესატყვისობები) ქართულ გამონათქვამებთან. მაგალითად: ისლამამდელი პოეტი ზუჰაირი ერთ-ერთ ბეითში, სადაც ის სიკვდილის თემას ეხება, ამბობს: “ის გარდაუვალია”, რომ ვერანაირი შიში ვერ იხსნის ადამიანს ამქვეყნიდან გასვლისაგან, სიკვდილს ვერავენ დაემალება, ის ყველას და ყველგან დაეწევა იმ დროს, როცა ამას ბედი ინებებს:

“შიში ვერ იხსნის მას, სიკვდილი ვისაც აშინებს

და მოეწევა, თუნდ ზეცაზე კიბით ავიდეს”

(ნ. ფურცელაძე, 1985, გვ. 52).

و من هاب أسباب المنايا ينلنه * وإن يرف أسباب السماء بسلم

აქ შეიძლება პარალელის გავლება რუსთველის სიტყვებთან: “შიში ვერ იხსნის სიკვდილსა, არსება მისი ძნელია”.

ასევე აღსანიშნავია ისლამამდელი პოეტის — ტარაფას მუალაკას ბოლო ორი ბეითი:

“შენმა სიცოცხლემ, სხვა არა არი

წუთისოფელი თუ არა ვალი //

და, როგორც შეძლო, მოიმარაგე

სულის სარჩენად ქველი საქმენი.

კაცის შესახებ ნურას იკითხავ,

შენ მის მეგობარს შეავლე თვალი //

რადგან როგორი ზნეც აქვს მეგობარს

ისევე იცვლის ზნეს მეგობარი”

(ნ. ფურცელაძე, 1985, გვ. 46).

لعمرك ما الأيام إلا مآلة * فما اسطفة من معروفها فتزود

عن المرء لاتال و أبصر قرينه * فإن الرين بالمقارن مقترى

ამ ორი დასახელებული ბეითით ტარაფა მოუწოდებს ყველას, სანამ ამ ქვეყანაზეა, აკეთოს კეთილი საქმეები, გაიღოს მოწყალება, გამოიჩინოს გულუხვობა, ყველა კეთილი საქმე ზომ სულის საამებლად; აქვე, აფორიზმის სახით, გამოთქვამს თავის შეხედულებას ადამიანის შეცნობის შესახებ: თუ გინდა გაიგო, როგორია ის, მაშინ იკითხე, ვინ არის მისი მეგობარი, რადგან მას ისეთივე ჩვევა, ზნე და თვისებები აქვს, როგორც მის მეგობარს. შეიძლება პარალელის გავლება ქართულ გამონათქვამთან: მითხარი ვინ არის შენი მეგობარი და გეტყვი ვინა ხარ შენ. ან გავიხსენოთ ქართული ანდაზა: “ხარი ხართან დააბიო, ან ზნეს იცვლის ან ფერსაო...”

ისლამამდელი პოეტი ას-სამავალი თავის ერთ-ერთ ბეითში აყალიბებს აზრს წუთისოფელსა და ამ ცხოვრების დაუნდობლობასთან დაკავშირებით,

მთელი გულით საუბრობს ადამიანზე, ადამიანობაზე, მის შეგნებაზე, ასევე იმასზე, თუ როგორი უნდა იყოს ადამიანის სული (რა თქმა უნდა, უნაკლო და უმწიკვლო), რომ მან (ადამიანმა) ამ ცხოვრებაში მთელი თავისი გზა უნდა განვლოს პატიოსნად, სიკეთისა და მოწყალების კეთებაში, ლამაზად აღწერს, რომ ვინც ამას აკეთებს, მასზე “ყველა ტანსაცმელი კარგია”. პოეტი გვიზიარებს თავის აზრს, რომ როგორც არის ადამიანის შინაგანი სამყარო, ასეთივეა მისი გარეგნობა — მისი სულის ანარეკლი (შგავს ქართულ გამონათქვამს: “როგორიცაა ადამიანი შინაგანად, ასეთივეა ფიზიკურადაც”, ან საპირისპიროდ “მახინჯ სხეულში, მახინჯი სულია”):

“მანამ სანამ შენი გზა პატიოსანია, სანამ სული სუფთაა //
შენზე ყველა ტანსაცმელი კარგია”.

إذا المرء لم يندس من اللئيم عرضة * فكلى رداءه يرتديه جميلاً

ასევე ისლამამდელი პოეტი ალ-მუჰალჰილი ერთ-ერთ ბეითში ამბობს, “სახელის გატეხვა უფრო საშიშია [ცუდია], ვიდრე საფლავი”. შეიძლება გავავლოთ პარალელი რუსთველის “ვეფხისტყაოსანთან”: “სჯობს სიცოცხლესა ნაძრახსა, სიკვდილი სახელოვანი”.

ასეთი გამონათქვამები მრავლად მოიძებნება, როგორც ისლამამდელ არაბულ, ისე შუა საუკუნეების არაბულ პოეზიაში. მათი შესატყვისობები ქართულ გამონათქვამებთან საჭიროებს ძირეულ შესწავლა-გამოკვლევას. ამავდროულად, ძნელია, ცდუნებას გაუძლო და ისლამამდელი პოეტების პესიმისტური სულით გაჟღენთილმა შეხედულებებმა წუთისოფლის წარმავლობაზე, ამქვეყნიური ყოფის ამაოებაზე, სიკვდილ-სიცოცხლისა და ბედისწერის დაუნდობლობასა და გარდუვალობაზე, არ გავგახსენოს ჩვენი დიდებული მგონების — თეიმურაზ პირველის, დავით გურამიშვილისა და სხვათა “სოფლის სამღურავის” თემა ბედისწერის უკუღმართობაზე, სიკვდილ-სიცოცხლესა და სიკვდილის გარდუვალობაზე, ყოველივე ამქვეყნიურის წარმავლობაზე გოდება; ამ თემებს მათთან ფილოსოფიურად გააზრებული და ჩამოყალიბებული სახე აქვთ მიღებული (იხილეთ მ. კაკაბაძის, კ. კეკელიძის, ა. ბარამიძის, ს. ცაიშვილის და სხვათა შრომები, თეიმურაზ პირველის “სოფლის სამღურავი”, დ. გურამიშვილის “სოფლის სამღურავი”, “დავითიანი” და სხვ.).

დამოწმებული ლიტერატურა

ნ. ფურცელაძე, 1985 - ნ. ფურცელაძე, მულაკები. თბ., 1985.

ისლამის ენციკლოპედია, 1991 - The Encyclopaedia of Islam. Leiden - New York. E.J Brill 1991.

შუა საუკუნეების არაბული პოეზია, 1975 - Арабская поэзия средних веков.. Перевод с арабского. Москва 1975.

VAKHTANG TEVDORADZE

HIKMAH (WITH GEORGIAN EQUIVALENTS) IN PRE-ISLAMIC ARABIC POETRY

Hikmah is a genre of the pre-Islamic Arabic poetry, which blends into other genres in Qasidah (a form of Arabic verse). In some instances a poet uses it together with other themes or with its own. In some cases Hikmah is trite and lackluster as one and the same idea is recurrent with different authors. Neither the unity of the verse is strictly determined etc. Sometimes one might find it boring, like much of the pre-Islamic poetry, as we judge them from the modern standpoints.

Pre-Islamic Arab poets' hikma main themes are the fundamental human questions: how the human appeared in this world, his/her life-aims and duties, relationships with other human-beings. They suggest that in life the one needs prudence, balance, love of truth, forgetfulness to animosity and envy and that a noble person always stands higher to that of the evil. One should not forget generosity and charity to the poor and needy. Poets speak about the injustice of this world, about the attitude of the society towards benevolence and benevolent people, pessimistic sounds are also heard. Poets emphasize human qualities, saying that it is impossible to conceal negative qualities all the time because some day the laws of life impose one to reveal one's true self sooner or later. Another big theme of hikma is the relationship between the life and the death. Studying the pre-Islamic hikma showed that in the Arabic world of that period people were concerned with questions like birth, death, and tried to answer the questions: What is life? Why does a Man live? What is the essence of life and death? Talking about death poets describe the eternal place for human-beings to rest, grave from where there is no way out, never was and never will ever be; death waits for everyone young and old, rich and poor they all appear in cold graves.

One more other theme is destiny. Like the theme of life and death it is also full of comparisons, figurative expressions, and impressive examples. Destiny is a seller, a traitor. One never knows when it betrays a person. It hangs around in and haunts everywhere, never shying away from anything and anyone. It has no regard to the origin or the rank.

The equivalents to pre-Islamic hikma are quite in common the Georgian poetry, mainly in the form of aphorisms. In certain instances hikma bears didactic purpose, it provides advice, which is not unfamiliar to the Georgian literature.